

Bosna i Hercegovina (Prilog Jelene Dopudje, et-nokoreologa iz Sarajeva.)

U Bosni i Hercegovini tradicija se prenosila usmenom predajom, sačuvala i održavala se s generacije na generaciju u raznim prilikama, na raznim mjestima, po ustaljenom programu i redoslijedu. Tradicionalni narodni plesovi bili su sastavni dio intimnih porodičnih svečanosti, dio narodnih običaja u svim prilikama, veselim pa i tužnim, u vezi s prirodnim pojavama, vegetacijom, važnijim čovjekovim poslovima. Mjesta za ples bila su: kuća, i mjesta u blizini kuća (dvorište, gumno), naročito za svadbena sijela, blagdanska i radna sijela gdje se nakon svršenog posla mnogo plesalo, npr. o žetvi, komušanju kukuruza, redjenju duhana, ženskim prelima kada se vlači vuna i konoplja (vlačilje), prilikom ispraćaja mladića u vojsku, o pokladama, uoči ili na dan nedjeljnog praznika ili drugih vjerskih blagdana. Veći javni plesovi održavali su se na tradicionalnim mjestima kod crkava, na livadama, proplancima, kraj neke vode, pa i kraj groblja, na raskršću putova u selu, na trgovima većih mesta, na mjestima gdje se održavaju vašari, na svim većim narodnim skupovima koji se nazivaju: zborovi, teferići, derneći, godovi, alusi. Sada se plesovi održavaju i u gradovima i u se-

lima i o drugim prilikama: o narodnim i državnim praznicima, u domovima kulture ili na većem prostoru gdje se održavaju narodni zborovi o većim proslavama, na historijskim mjestima. Na tradicionalnim vjerskim zborovima prije su se skupljali samo stanovnici iste vjeroispovijesti iz bliže i nešto dalje okolice. Sada se na velikim narodnim skupovima sastaje svo stanovništvo, naročito omladina i bivši borci NOB, bez obzira na narodnost ili vjeru, iz bližih, pa i daljih krajeva. Prilike za izvodjenje kola sada su i manje ili veće predstave, smotre i festivali, na kojima nastupaju izvorne folklorne grupe u kojima su narodni plesači, pjevači, svirači, nekad i jedini čuvari narodne plesne tradicije.

Tipove plesova uočavamo i po unutrašnjem, psihološkom sadržaju i po koreografsko tehničkoj strukturi. Ima i paralelni tipova koje nose druge nazive u drugim krajevima i drugim sredinama stanovništva, a ima ih i u mnogobrojnim varijantama glavnih tipova s malim razlikama. Te se razlike očituju nekad u tekstovima pjesama uz kolo, nekad u melodijama uz koje se izvode, manje u tehničkom sastavu i stilu. Postoje opći tipovi rasprostranjeni na većem području i oni tipovi koji su nastali u pojedinim krajevima ili mjestima, ili su tu donijeti iz drugih krajeva te udomaćeni. Neki tipovi pa i grupe plesova bili su ranije rasprostranjeni na cijelom teritoriju BiH, nekoji u većim ili manjim oblastima, a ima slučajeva da su se starijska kola u nekim krajevima izgubila tij. ne izvode ih više narodni plesači, a uveli su se i uobičajili plesovi doneseni iz susjednih krajeva gdje se kreće stanovništvo. Tako ne možemo utvrditi da je teritorij BiH zatvorena koreografska oblast, a pogotovo se granice te oblasti ne poklapaju s političkim granicama Bosne i Hercegovine. One su se mijenjale i uslijed mnogobrojnih seoba, pa se i plesovi prenosili preko granica ovoga teritorija, s jedne strane na drugu, nastajale su i promjene, npr. prilagodjavanja domaćem stilu ili obratno, primali su domaći stil. Uočavamo da je nekada cijeli teritorij s obzirom na kola pripadao široj dinarskoj zoni, kojoj i danas pripada većina područja BiH (zapadna Bosna, sjeverozapadna Bosna, cijela Hercegovina) u kojima su značajna kola uz pjesme pa i starije mimički-dramske igre i kola bez glazbene pratnje, dok u ostalim krajevima danas prevladavaju plesovi uz svirku.

Ima tipova veoma starih, arhaičnih, nešto mlađih i novi-

jih. Rasprostranjenost vrsta i grupa, pa i tipova plesova uglavnom se podudaraju s tipovima narodne nošnje, seoske i gradske varoške tradicije. U narodu postoji i uobičajeni redoslijed kola u vezi s narodnim običajima naročito svadbenim, na kućnim sijelima i na javnim većim zabavama. Obično su u početku mirna kola uz pjesme, a onda slijede življa uz svirku ili bez glazbene pratnje.

Glavni tipovi kola. Najstarija kola sačuvala su se kod srpskog stanovništva, a isto tako i starija nošnja, u Bosanskoj krajini i zapadnoj Bosni. To su **kolanje** (zvano i šetačko kolo, šetanje u kolu), uz domaće pjesme, na svadbama, uz polagano koračanje u smjeru pomicanja kazaljke na satu. Tu su još: **paun**, **bibera**, **sitan tanac** od starijih kola te **biračko kolo**. Življa kola su bez glazbene pratnje, a zovu ih nijemo, gluho, bez ičeg i sl. Najrasprostranjeniji tip je s dva trčeća i dva poskočna koraka koji se prema tome i naziva: **skakanje udvoje**, **bosansko kolo udvoje**, **janjsko kolo udvoje** (prema selu Janju). Drugi tip je s četiri poskočna koraka pa se naziva: **učetvero**, **janjsko kolo učetvero**, **skakanje učetvero**. U nekim selima se u ovim kolima odvajao jedan par koji je plesao isti korak u unutrašnjem prostoru kola, a negdje se kolo u velikoj razigranosti rastavljalio pa bi potroje ili četvero plesalo posebno u snažnom zatrčavanju po prostoru. Kod ovih kola kretanje je bilo u jednom smjeru. U sjevernijem dijelu Bosne tip **krajiško kolo** ili **staro krajiško** je u simetričnoj plesnoj frazi, sa po dva poskočna koraka na svaku stranu. U ovim primjerima se kao uvod u kolo izvodi njihanje (lilanje, geganje) kola, a na komandu kolovodje počne življe, snažnije plesanje, koje je naročito efektno kada na narodnoj nošnji ima srebrnog nakita koji tada zvecka u ritmu plesa, a čuje se i snažan bat stopala u tlo. U selima Glamočkog Polja nalazi se najbogatije kolo bez glazbene pratnje: **starobosansko kolo**, koje je nastalo početkom ovoga vijeka. Ono sadrži i uvodni ples i **kolanje** i dio s dva i četiri poskoka, ali i druge figure u kolu, koje zapovijeda kolovodja. Kolo počinju ženske dok se ne pohvataju muški a onda komandu preuzima muškarac, a na kraju se kolo rasipa u parove i svaki par pleše za sebe pri čemu plesači otežavaju ples dok plesačice plešu uviјek u svom ritmu i skromnije.

U zapadnoj Hercegovini hrvatsko stanovništvo, i starakola uz pjesme: kolanje, sitan tonac, pauna, kune, bibera, bez glazbene pratnje: tiha trusa, stara trusa, trusa nijema (sa dva i četiri poskočna koraka), a ponegdje se pleše i uz svirku na diplama s mijehom: poskočnica, poskočnica dupla. U južnom dijelu ovoga područja pleše se i noviji ples ševica, nazvana i Dalmatinka, kao parovni ples u trokoracima, u kružnoj povorci, s okretanjem svakog para. Iz susjedne Dalmacije prešao je i ples lindža, koji ovdje ima malo oštrij stil, a izvodi se uz svirku na lijerici, uz komandu kolovedje.

U istočnoj Hercegovini, kod srpskog stanovništva najduže su se sačuvali plesovi uz pjesme i mnoga mimički-dramska kola. Osnovni plesovi: kolanje i jednovito kolo izvodi se uz mnoge stare pjesme, a i uz nove dvostihove. Kolanje se izvodi i kao kolo na kolu na dva kata, i čador kolo na tri kata. U kolanju, ili kao poseban ples je tip proleta, (proskaka, proljetja), kao parovni ples bez glazbene pratnje, u kojem plesač i plesačica izmjenjuju mjesta većinom u poskočnim koracima. Njena paralelka je trusa udvoje, takodje s izmjenom mjesta, ali koraci kao da su klizni, s izrazitim truskanjem, treskanjem, potresanjem tijela. Poseban tip je proleta učetvero, gdje dva parā izmjenjuju mjesto u trčećim ili poskočnim koracima. Ovo su glavni plesovi na većim skupovima, a na manjim zabavama i o raznim običajima, naročito svadbenim, izvode se još kola uz pjesme: paun, ljenjeno kolo (zaplet kolo), bibera, kune, djidjija, Poigraj Pavle, Kaloperovo Pero, u dva niza, dvije vrste, zvane inačehodalice ili po početnom stihu pjesme: Terzije, Uza lišće zeleno i sl. U ovom području su starija življa kola takodje bez glazbene pratnje, a značajno je da se i ova kola izvode s pomicanjem u obratnom smjeru kretanja od hoda kazaljke na satu. Glavni tip je tram-pa u kolu, s dva trčeća i dva poskočna koraka. U novije doba uvedeni su i plesovi u kružnoj povorci parova, u trokoracima, nazvani romica i okruglaca, a od kola izvode se sada i trojanac u više varijanti koje su ovdje nastale, a izvode se uz dvojnice, ili uz male usne harmonike. Inače u ovom području nema drugih narodnih instrumenata za pratnju plesova.

U srednjoj Bosni kod hrvatskog stanovništva najviše je tipova kola zabilježeno u području Kupresa, Jajca i Travnika, a kao osnovno kolanje, mimičko-dramsko: paun, biber, pleti-kolo (sitan tanac) sitato (u Gučoj Gori) po četvero: četveronjak kod Kupresa, a u Gučoj Gori učetvero i ušestero (grupa se pomiče kao točak), i kao posebni tipovi: Oj Ivane siromane s dijalogom momka i niza djevojaka, nima igra bez pjesme, u kojoj sudjeluju po dvije plesadice. Dok su u kupreškom kraju življa kola bez glazbene pratnje ili uz pjesme, u okolini Fojnice, Zenice, Travnika su uz svirku na tamburi šargiji ili bugariji: djuture, uz kukuruze i u okolini Jajca truska, s plesom u kolu i s figurama koje se izvode u unutrašnjem prostoru kola i koje obogaćuju ples.

U široj okolini Sarajeva, kod srpskog stanovništva sačuvalo se kolanje uz mnogobrojne pjesme, koje pjevaju tri pjevača ili tri pjevačice polifono. Karakteristično je za srpsko stanovništvo u istočnoj i srednjoj Bosni da se kolo vodi i pomiče, odnosno počinje u smjeru suprotnom od pomicanja kazaljke na satu. Ostala kola uz pjesmu, mimičko-dramska, izvode se samo na kućnim sijelima kao paun, Jovanovo kolo, bibera, biračko kolo, a živilja uz dvojnice ili uz jednogrlu sviralu, frulu, u kojima je vidno treskanje tijela, uvjetovano tehnikom koraka (cupkanjem stopala ili naglaskom o tlo), a nekad i narocito pojačano u ramenima. Najpoznatiji tipovi su: paravno, četverac, trojanac, šesterac, osmerac, šarano, dirlija, poskakuša, povraćuša, čumurke, cuce.. Od početka ovoga vijeka prešle su iz većih mjesta u sela i kola koja su prenešena iz Srbije: djevojačko kolo, čarlama nazvana i zavrzlama, Sremica, kukunješće, Oštrljanka, Srbijanka i dr.

Sjeverna Bosna. Osim starijih kola nalaze se i drugi, noviji tipovi, kao npr. kod hrvatskog stanovništva u kraju Kralje: kraljsko, papučarsko i žegaransko kolo, uz pjesme i svirku na maloj tamburi. U selima oko Kozare, Grmeča, Motajice, umjesto kolanja kao početak dolazi kolo s ukrštenim rukama sprijeđa, pa se to kolo naziva pleteno kolo ili kozaračko kolo,

podgrmečko kolo, Ispod Motajice itd. prema kraju, uz pjevane dvostihove o aktualnim dogadjajima. U istočnom dijelu sjeverne Bosne napuštena su stara dinarska kola. Zabave počinju pjevačkim kolom, koje se izvodi u zatvorenoj formi, jednim dijelom uz pjesmu, jednim uz svirku na šargiji, si-tno, cupkavo, treskavo. Ovaj tip kola se negdje naziva brudja, oko Dervente i Teslića, negdje prudja, a zatim slijede druga življa kola: sitnica, dvojac, četvorka, djaka, tambo i ovamo, varalica, ruzmarinka, na jednu stranu i dr. U ovom području i srpsko i hrvatsko stanovništvo ima kola istog karaktera i stila, s malim razlikama u nazivima ili u plesnoj frazi. U kolima s pjesmom pjeva obično po dvoje ili po troje muških ili ženskih.

Muslimani. Kod Muslimana jače je izražena razlika u seoskoj i gradskoj tradiciji. U planinskim stočarskim krajevima, gdje je i nošnja stanovništva stara, domaće izrade, kao npr. u istočnoj Hercegovini, i pjevanje pjesama i kola kao kod srpskog stanovništva, je ono dinarsko. U selima oko većih mjestâ gdje je primljena gradska nošnja od kupovnog materijala s orijentalnim elementima (dimije, fes, čakšira itd.) primljeni su i običaji i kola koji su dobili druge nazive i tekstove, kao i melodije, naročito ona koje su ženske osobe izvodile odvojeno, u kućama, npr. o svadbama: kolanje, hodavke, kune, Alija i Mejruša (tip didije) djuzel (tip Poigraj Pavle), hladino naša (hodalica), momak i djevojka, parovni mimički ples - igra. Ponegdje se izvode i starija kola: paun, biber, sitan tanac, bosansko kolo. Ovo potonje u Bos.krajini bez glazbene pratnje. Zajednička kola u većini krajeva su uz svirku na tamburi šargiji: treskavica (igračica, treha) i drugi tipovi primljeni o ostalog stanovništva.

U gradovima, i u ostalim većim mjestima, kod srpskog i hrvatskog stanovništva su uz domaća kola: kolanje, A ko nam je u kolu, Dva goluba, biraće kolo, paun, hej da zapletemo, Jovanovo kolo, sitan tanac, hodavke uz više pjesama (Trepeljika trepetala, Mi smo braća terzije) Jovan i Maruša, dudjun popa i dr, kra-

jem prošlog i početkom ovog vijeka donesena i mnoga kola iz Srbije, Vojvodine pa i iz Crne gore, uz svirku na tamburi ili uz tamburaške orkestre koje su imala gradska društva. Iz gradova ta su kola prelazila i na sela (Sremica, kukunješte, Srbijanka, Djevoja - čko kolo, Oštrljanka, Zaječarka), a pojedina su mjesta imala i svoja posebna kola: Sarajčica, Jeftanovićev kolo, cupni lupni (u Sarajevu), Šantićev kolo i Šolino kolo (u Mostaru) i dr.

Posebnu grupu kola čine ona koja izvode za vrijeme NOB i nešto poslije. To su partizanski plesovi. Oni su dijelom, no vi, dijelom stari plesovi uz nove tekstove pjesama sa sadržajem iz NOB i poslijeratne izgradnje. Najpopularnije je bilo kozaračko kolo koje je dobilo novu melodiju i na hiljade novih tekstova, zatim Titovo kolo, partizansko kolo i dr. I danas se na velikim narodnim zborovima poigraju i partizanska kola, koje igra omladina i bivši borci.

Napomena: Ovdje su nabrojani samo glavni i najrasprostranjeniji tipovi kola u pojedinim krajevima, a u svakom kraju, pa nekad i u pojedinom selu ima još po koji poseban tip ili varijanta poznatog tipa ili varijanta poznatog tipa kola. U pogledu izbora kola dat ćemo neka uputstva iz razloga što su u najnovije doba nastale promjene u repertoaru narodnih plesova koje izvodi današnja omladina, jer se prenose kola iz drugih krajeva, kao i način pjevanja. Ako se npr. seoska grupa priprema nastupiti s tradicionalnim domaćim folklorom svoga mesta, odnosno kraja, onda je najbolje da se posavjetuje s djedovima i bakama današnje omladine, koji znaju svoju starinu i mogu je prenjeti na današnju omladinu. U izvođenju plesova za scenske postave u kulturno-umjetničkim društvima čine se velike greške jer se često za jednu točku programa u koreografiji miješaju kola iz raznih krajeva i iz raznih sredina stanovništva. U obradi ili stilizaciji treba se vidjeti jedinstvo mesta, vremena, nošnje, glazbene pratnje. Ne valja miješati nove i stare plesove, kao i kola raznih etničkih grupa, jer se onda ni nošnja ne može pravilno izabrati. Napominjemo da u Bosni ima i stanovništva ostalih nacionalnosti, koje čuva svoje stare plesove. To su Ukrajinci u o-kolici Prnjavora, Česi krai Prijedora, Banja Luke i Prnjavora,

Karavłasi oko Vlasenice i Cigani u više krajeva. Pogotovo je ne -
pravilno ako se miješaju plesovi tih narodnosti ili plesovi iz Srbije,
Vojvodine, Hrvatske, Makedonije, Slovenije i Crne Gore s
domaćim plesovima u Bosni i Hercegovini.